

УДК630*624

В.П. Кічура, А.В. Кічура

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗОНІ РОЗТАШУВАННЯ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Кічура В.П., Кічура А.В. Пути совершенствования лесохозяйственной деятельности в зоне расположения Карпатского биосферного заповедника // Науч. зап. Гос. природоведч. музея. – Львов, 2004. – 20. – С. 59-63.

На примере Карпатского биосферного заповедника, где преобладают одновозрастные и условно-одновозрастные, коренные по породному составу насаждения, образовавшиеся в результате применения в прошлом сплошно-лесосечной системы рубок, рассматриваются проблемы формирования этих насаждений с учетом обеспечения непрерывности их произрастания при постоянстве территориального расположения.

Непрерывности функционирования насаждений при постоянном сохранении своих эколого-лесоводческих характеристик и показателей в оптимальных пределах, а также постоянства их территориального размещения предлагается достигать путем внедрения научно-обоснованной системы выборочных рубок. Внедрение этой системы даст возможность обеспечить временную непрерывность функционирования насаждений посредством их периодического омоложения, начиная из приспевающего и спелого возраста.

Рубки омоложения также успешно применяются в защитных лесах Швейцарии и других стран Европы. Они дают возможность переформирования одновозрастных насаждений в разновозрастные.

Kichura, V., Kichura, A. Ways of forest management improvement within the territory of the Carpathian Biosphere Reserve // Proc. of the State Nat. Hist. Museum. – Lviv, 2004. – 20. – P. 59-63.

On example of the Carpathian Biosphere Reserve, where mono-aged or conditionally mono-aged stand with pristine structure dominates, that have been created due to clear cuts practiced some years ago, we consider issues of stand formation, with continuity of growing and permanent location available.

It is proposed here to obtain constant functioning of stand by promotion of scientifically grounded selective cuts instead of clear cuts, under the condition of its optimum ecological and forestry features and indexes preservation, and also permanency of its location. The system of selective cuts can provides some temporary continuity of stand functioning, by means of its periodical regeneration, beginning with its ripe and pre-ripe periods.

Cuts, meant for rejuvenation, are successfully applied in protective forests of Switzerland and other countries of Europe. They give an opportunity to re-form mono-aged stand into stand with trees of different age represented.

Ведення лісового господарства на теренах Закарпаття базується на впровадженні у лісогосподарське виробництво досягнень науки, техніки, технології і передового досвіду. Характерною особливістю такого впровадження є врахування специфічних особливостей і підходів до господарювання в лісах у гірській місцевості.

Практичні результати використання вікового досвіду ведення лісового господарства в області вказують на правильність стратегії і тактики проектування, планування та здійснення лісогосподарських заходів. Підтвердженням цього є

інтегровані показники динаміки лісового фонду державних лісгосподарських підприємств. Тільки за останні 50 років загальна площа лісів Закарпатської області збільшилась на 10 тис.га. Середній запас на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель в межах лісового фонду державних лісгосподарських підприємств із 186 м³ у 1946 р. зріс до 350 м³ у 2002 р., що вказує на позитивну динаміку лісового фонду в цілому і дотримання основного науково обґрунтованого принципу сталого розвитку ведення лісового господарства – безперервного і невиснажливого лісокористування.

З другого боку потрібно враховувати, що ліси нашого регіону мають у першу чергу природоохоронне, захисне, санітарно-гігієнічне, кліматоутворююче та рекреаційне значення міжнародного виміру. Тому їх використання з метою заготівлі деревини є обмеженим. Заготівля деревини від усіх видів рубок за рік в області здійснюється в обсягах, менших 1 млн. м³, а річний приріст деревини сягає близько 3 млн. м³. Тобто використання середньоперіодичного поточного приросту знаходиться на рівні 33%. Станом на 01.01.2004 р. 61% площі лісів державних лісгосподарських підприємств виключені з експлуатації, а тільки 39% площі займає 2-га група лісів, де можна заготовляти деревину під час рубок головного користування.

Таким чином, розглядаючи питання використання лісів нашого регіону, необхідно насамперед враховувати їх функціональне призначення. Якщо для лісів 2-ї групи, поряд з виконанням ними екологічних функцій, пріоритетним є добування деревини для задоволення потреб соціально-економічного розвитку, то для лісів 1-ї групи це добування деревини обмежене за обсягами, а основним є виконання лісовими насадженнями екологічних функцій. До лісів 1 групи відносяться і ліси природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, заповідних урочищ, пам'яток природи – тобто території природно-заповідного фонду, який в області займає площу 159,2 тис.га.

Найбільшим об'єктом природно-заповідного фонду в області є Карпатський біосферний заповідник, площа якого охоплює територію понад 53 тис.га. Саме на цьому об'єкті хотілось би проаналізувати підходи до проведення лісгосподарських заходів з метою дотримання як вимог Закону України “Про природно-заповідний фонд України”, так і засад сталого розвитку у веденні лісового господарства.

Щодо ведення лісового господарства у Карпатському біосферному заповіднику, то у частині проведення лісгосподарських заходів тут проводяться лише часткові роботи, що визначені проектом організації його території. У цьому відношенні біосферний заповідник можна вважати взірцем сповідування пасивної форми заповідання.

За час становлення, спочатку Карпатського заповідника, а згодом і Карпатського біосферного заповідника, їм були передані десятки тисяч гектарів лісу від лісгосподарських підприємств. Сьогоднішня площа лісового фонду Карпатського біосферного заповідника ще у недалекому минулому повністю була у користуванні лісокомбінатів, а потім державних лісгосподарських підприємств.

Стратегія і тактика лісгосподарського виробництва на цих територіях в основному були спрямовані на підвищення продуктивності лісів для їх подальшого експлуатаційного використання. В результаті проведення у минулому на теперішній території заповідника переважно суцільних рубок тут здебільшого сформувалися одновікові та умовно-одновікові насадження. Коливання віку в одновікових

насадженнях може бути до 20 років при коефіцієнті варіації за віком до 4%, в умовно-одновікових, відповідно – 70 років і 4-12%.

Крім того, під час передачі лісгосподарськими підприємствами земельних ділянок лісового фонду до заповідника, поряд з унікальними, сформованими до пралісової і передпралісової стадії, насадженнями, передавались і такі, що конче потребували проведення найнеобхідніших лісгосподарських заходів, а саме: проведення доглядового рубання у молодняках і середньовікових деревостанах, здійснення санітарно-оздоровчих заходів на площах масового всихання похідних ялинників, реконструктивної заміни похідних деревостанів на корінні за породним складом. До прикладу, із 12,1 тис.га лісового фонду у Карпатському заповіднику станом на 01.01.89 р. на молодняки припадало 2,3%; на середньовікові – 16,6; пристигаючі – 6,7; стиглі – 64,5; перестійні – 9,9%. Площа похідних ялинників та інших похідних насаджень тоді становила 0,5%. На теперішній території заповідника, яка майже у 4,5 рази збільшилась, переважно за рахунок площ насаджень, сформованих в результаті інтенсивного антропогенного впливу у минулому, частка насаджень, що потребують проведення лісгосподарських заходів, зросла до 80 відсотків. Фактично не потребує втручання тільки заповідна зона.

Таким чином, переважна частина переданих насаджень були сформовані як одновікові та умовно-одновікові і тому не мають в подальшому перспективи сталого розвитку. При досягненні ними віку фізіологічної стиглості вони одночасно деградуватимуть, втрачаючи свої захисні функції. Це далеко не повний перелік проблем заповідання “під тиском”. Вони існують і їх потрібно вирішувати.

Про ведення лісового господарства в Карпатському біосферному заповіднику потрібно полегшувати, враховуючи, насамперед, що це лісові території і що насадження на кожній земельній ділянці лісового фонду тут виконують функції у відповідності до встановленого режиму. У біосферному заповіднику, рівно як на інших лісових природно-заповідних територіях, пріоритетними завданнями є вирощування таких насаджень, які б в оптимальних межах виконували переважно екологічні функції: водорегуляційні, водозахисні, кліматорегулюючі, санітарно-гігієнічні, ґрунтозахисні, протиерозійні тощо. Про експлуатаційне використання цих насаджень з метою заготівлі деревини говорити не доводиться.

З іншого боку, найбільш оптимальне виконання насадженнями захисних функцій безумовно потребує безперервного функціонування насаджень на одній і тій же території. Насадження на кожній окремій земельній ділянці лісового фонду природно-заповідних територій тільки тоді буде найкраще виконувати свої захисні функції, коли воно буде постійно функціонувати, зберігаючи свої еколого-лісівничі характеристики та показники в оптимальних межах. Звідси і випливає основне завдання вирощування насаджень на природно-заповідних територіях, яке полягає у пошуку шляхів та підходів до господарювання у заповідних лісах таким чином, щоб була забезпечена часова безперервність зростання лісових насаджень при постійності їх територіального розміщення.

Забезпечення безперервності функціонування та постійності територіального розміщення насаджень природно-заповідного фонду можна досягти впровадженням науково обґрунтованої системи вибіркового рубок. Ці вибіркові рубки мають базуватись на засадах сталого розвитку і проводитись методами і способами, що

забезпечать формування лісових насаджень в напрямку, максимально наближеному до природних процесів в онтогенезі лісових екосистем.

Запровадження згаданої системи вибіркового рубок дасть змогу забезпечити безперервність часового функціонування насаджень шляхом їх періодичного омолодження.

Такі рубки успішно застосовуються у захисних лісах Швейцарії та інших країн Європи і потребують запровадження у два етапи, в залежності від вікової стадії формування насаджень. Під час першого етапу вибілковими рубками необхідно забезпечити належне формування корінного за породним складом високопродуктивного насадження. Якщо на даній площі зростає похідне насадження, то формування корінного за складом майбутнього насадження проводиться комбіновано, включаючи рубки і різні лісовідновні заходи. Впродовж другого етапу у сформованому насадженні періодично, шляхом проведення вибіркового рубок, проводять омолодження деревостану. При цьому у рубку вибирають дерева, що досягли технічної та вікової стиглості і мають під своїм наметом різновеликі екземпляри дерев природного походження, які послужать заміною для зрубаних дерев при подальшому стійкому формуванні лісу. У материнському деревостані не повинно вирубуватись більше середньоперіодичного приросту по кубомасі. Подальше стабільне функціонування деревостану, з врахуванням періодичного омолодження, проходить при відносній повноті – 0,6-0,7. Для досягнення цієї вимоги першочергове значення має періодичність та інтенсивність проведення вибіркового рубок. Перевищена інтенсивність рубки, так само як і її часте повторення, може призвести до розладнання насаджень. При заниженій інтенсивності вибіркового рубки та при несвоєчасному її повторенні не зможе забезпечуватись стійкий розвиток насадження і мета досягнута не буде.

В ідеалі запропоновану систему вибіркового рубок можна розглядати як сукупність лісгосподарських заходів, спрямованих на безперервне зростання лісових, корінних за породним складом, насаджень на одній і тій же площі. Ця система є наближеною копією формування пралісів. Бо тільки у пралісових системах досягається безперервність в часі функціонування лісових насаджень. Така ж безперервність буде досягнута і запропонованою системою вибіркового рубок, але за значно менший проміжок часу.

Важливим при запровадженні цієї системи вибіркового рубок є те, що з кожним наступним їх повторенням збільшуються показники різновіковості насадження, покращується вертикальна структура будови деревостану, поглиблюються ознаки диференційованості за лісівничо-таксаційними показниками. Загалом – це прискорений спосіб до формування пралісових систем. Після певного чергового повторення вибіркового рубки насадження зможе набрати ознак пралісу і в подальшому не потребуватиме втручання для забезпечення свого стійкого розвитку.

Звичайно, викладене ми розглядаємо на рівні ідеї. Впровадження ж запропонованих підходів ведення лісового господарства на природно-заповідних територіях потребує ґрунтового вивчення як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Загалом, необхідно створити банк даних щодо поділу насаджень на природно-заповідних територіях на корінні, за породним складом, і на похідні деревостани. Потрібно визначитись, яким чином здійснювати переформування похідних деревостанів у корінні за породним складом. Детального вивчення потребує

рівень інтенсивності та повторюваності проведення вибіркового рубки для умов Закарпаття. Необхідно встановити, в яких корінних насадженнях можна обійтись тільки вибірковою рубкою для їх подальшого стійкого формування, а в яких слід застосовувати й лісовідновні заходи, в тому числі і штучним шляхом. Є й інші питання, і, напевно, вони будуть виникати при безпосередньому впровадженні системи науково обґрунтованих вибіркового рубки для стійкого формування насаджень майбутнього на природно-заповідних територіях та усіх інших захисних категоріях лісів.

Загалом, у межах лісових територій природно-заповідного фонду необхідно провести спеціальне лісовпорядкування. Під час його проведення, з метою науково-експериментального обґрунтування способів і методів проектування та здійснення лісгосподарських заходів для вирощування і формування насаджень на засадах сталого розвитку, насамперед, потрібно виконати роботи з детальної інвентаризації існуючих насаджень, де повидільно передбачити:

- здійснення поділу на корінні за породним складом і похідні насадження;
- методи і способи переформування похідних насаджень у корінні за породним складом;
- визначення для корінних насаджень ступені різновіковості деревостанів та глибини їх диференційованості за іншими лісівничо-таксаційними параметрами, ознаками та показниками;
- визначення ділянок лісового фонду, де можливе подальше стійке формування корінних за породним складом насаджень до передпралісової і пралісової стадії розвитку;
- проектування заходів для подальшого стійкого формування корінних насаджень шляхом: проведення тільки вибіркового рубки; проведення вибіркового рубки та штучних лісовідновних заходів; реконструкції насаджень.

Зараз очевидним є одне, що потрібно робити перші кроки на шляху запровадження системи вибіркового рубки для омолодження деревостанів на теренах нашої області. Піонером у цій справі мав би стати Карпатський біосферний заповідник, який має тісну співпрацю з науково-дослідними установами та лісовими організаціями Швейцарії та інших країн Європи, де практично доведено застосування досвіду омолодження насаджень з метою їх подальшого стійкого розвитку.

Закарпатське обласне управління лісового господарства, Ужгород
Український державний лісотехнічний університет, Львів